

СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДПРИКМЕТНИКОВИХ НАЗВ ОСІБ У СЛОВАЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (56)

УДК 811.162.4'373.611

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.\(56\).121-127](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.(56).121-127)

Буднікова Л. Словотвірні особливості відприкметникових назв осіб у словацькій та українській мовах; кількість бібліографічних джерел – 13; мова українська.

Анотація. Статтю присвячено аналізу словотвірних особливостей відприкметникових назв осіб у словацькій та українській мовах у зіставному аспекті. Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного вивчення дериваційних процесів у споріднених слов'янських мовах і виявленням спільних та відмінних рис у творенні цієї групи лексики. Метою роботи є визначення основних словотвірних моделей відприкметникових агентивних та атрибутивних назв осіб чоловічого роду, характеристика їхньої семантичної структури та встановлення типологічних закономірностей у двох мовах.

У статті застосовано описовий, статистичний і словотвірний методи аналізу, що дало змогу систематизувати мовний матеріал і виявити продуктивність окремих формантів. Основну увагу зосереджено на суфіксальному способі творення як провідному у формуванні відприкметникових дериватів. Проаналізовано функціонування найуживаніших суфіксів (*-ik/-ик, -ák/-ак, -ec/-ець, -áč/-ач* та ін.) і встановлено їхню роль у формуванні атрибутивних та агентивних назв осіб.

З'ясовано, що в обох мовах переважають атрибутивні назви осіб, які характеризують людину за внутрішніми якостями або зовнішніми ознаками, тоді як агентивні утворення від прикметників є обмеженими, особливо в українській мові. Виявлено, що словацька мова відзначається більшою кількістю та різноманітністю відприкметникових дериватів, ширшою продуктивністю словотвірних моделей і наявністю специфічних суфіксів. Водночас українська мова демонструє певні обмеження у творенні таких назв і переважання атрибутивної семантики.

У результаті дослідження встановлено як спільнослов'янську основу відприкметникового словотвору, так і національно-мовну специфіку, що виявляється у відмінностях у продуктивності суфіксів, структурі дериватів та їх функціонуванні. Отримані результати можуть бути використані в подальших зіставних і типологічних дослідженнях слов'янських мов.

Ключові слова: відприкметниковий словотвір, атрибутивні назви осіб, агентивні назви осіб, суфікс, словотвірна модель.

Формулювання проблеми. Відприкметникові назви осіб становлять важливий шар лексики як в українській, так і в словацькій мовах, відображаючи тісний зв'язок між ознакою та носієм цієї ознаки. Вони формуються на базі прикметників і слугують для позначення осіб за характерними рисами, якостями, зовнішніми або внутрішніми властивостями. Такі деривати є показовими з огляду на словотвірні процеси, оскільки демонструють продуктивність афіксації, варіативність формантів та особливості семантичної мотивації в обох мовах.

Актуальність дослідження зумовлена потребою глибшого аналізу словотвірних моделей, що функціонують у споріднених слов'янських мовах, а також виявлення спільних і відмінних рис у творенні відприкметникових атрибутивних та агентивних назв осіб. Порівняльний підхід дозволяє не лише простежити типологічні закономірності, але й окреслити специфіку кожної мови, зокрема щодо продуктивності окремих суфіксів, структурної організації дериватів та їх функціонування в мовленні.

Аналіз досліджень. Проблематика словотвору, зокрема творення відприкметникових назв осіб, перебуває в центрі уваги як українських, так і словацьких мовознавців. У межах українського мовознавства питання деривації ґрунтовно висвітлено в працях таких дослідників, як І. Ковалик, В. Горпинич, В. Грещук, Н. Клименко, П. Білоусенко, які

розглядали загальні закономірності словотвору, продуктивність словотвірних типів і семантичну мотивацію похідних одиниць. Особливу увагу приділено суфіксальному способу творення назв осіб, що є одним із найпродуктивніших у сучасній українській мові.

У словацькому мовознавстві значний внесок у вивчення словотвору зробили такі науковці, як Я. Горецький, Й. Фурдик, К. Буззашиова, М. Олоштяк, які досліджували морфемну структуру слова, словотвірні моделі та їх функціонування в мовній системі. Відприкметникові деривати у словацькій мові також аналізуються з погляду їхньої семантики та формальної організації, зокрема у межах функціонально-структурного підходу.

Попри значну кількість праць, присвячених словотвору, відприкметникові назви осіб не завжди виступають об'єктом спеціального порівняльного аналізу, особливо в зіставному аспекті української та словацької мов. Більшість досліджень зосереджена або на внутрішньомовному описі, або на ширших дериваційних процесах без детального розгляду саме цієї групи лексики. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження, яке б поєднувало опис словотвірних моделей із їх зіставленням у двох споріднених мовах.

Мета статті, завдання. Метою статті є аналіз словотвірних особливостей відприкметникових атрибутивних та агентивних назв осіб чоловічого

роду у словацькій та українській мовах, визначення основних моделей їх творення, а також виявлення спільних і відмінних тенденцій у межах обох мовних систем. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: охарактеризувати основні способи творення відприкметникових назв осіб, дослідити їхню семантичну структуру, а також зіставити словотвірні засоби, притаманні кожній із мов.

Методи та методика дослідження. Основним методом дослідження є описовий метод та його основні прийоми інвентаризації та систематизації мовних одиниць. У процесі систематизації та опису матеріалу також послідовно застосовується статистичний метод. З лінгвістичних прийомів у цій статті застосовується прийом словотвірного аналізу номінативних одиниць.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні розглянемо відприкметникові атрибутивні та агентивні назви осіб чоловічого роду у словацькій та українській мовах, які утворені суфіксацією.

Суфікс **-ár** як у словацькій, так і в українській мові слугує для творення назв осіб за їх діяльністю та за професією, атрибутивних назв, назв за місцем проживання та за ідеологічною належністю. Крім назв особових, за допомогою суфікса **-ár** утворюються також назви предметів.

Суфікс **-ap**, за словами А. Мейє, – з походження латинський суфікс **-arius**, який поширився завдяки запозиченню іменників, що означають професію, через посередництво германських у слов'янській мові [Meillet 1924, с. 298–299]. І.І. Ковалик відзначає два генетично різні суфіксальні елементи, з яких **-арь** є рефлексом давнього індоевропейського **-aro**, а другий **-арь (-arie, -ario)**, запозичений із готської мови, **-areis** – з латинського **-arius** [Ковалик 1957, с. 50].

Від прикметників у словацькій мові суфіксом **-ár** утворено дуже мало назв осіб, це такі назви осіб, як *lahčiar, mocnár*, а в українській мові – *ледар*, який уже втратив словотвірну мотивацію.

Суфікс **-ník** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення агентивних і професійних назв осіб, атрибутивних назв та ідеологічних, а також назв предметів.

Я. Горецький суфікс **-ník** виділяє у назвах осіб, утворених від дієслів (*milovník, pracovník, tľmočník*), від девербативних іменників (*náhradník, nápadník, začiatočník*), від іменників (*robotník, výletník*) та від прикметників (*naničhodník, nehanebník, uličník*). Він зазначає також, що з суфіксом **-ník** ще в деяких випадках співіснує суфікс **-ík**, і наводить як приклад, що в слові *smrteľník* можна виділити як суфікс **-ník**, так і суфікс **-ík** [Hogeský 1959, с. 85].

Назви осіб, утворені суфіксами **-ík, -ník**, детально розглядає М. Докуліл. Це переважно назви осіб з основою на **-l** або **-n(-ň)**. Складною є ситуація, коли основа закінчується на **-n** або **-ň**, тому що в даному випадку важко правильно виділити суфікс **-ík** чи **-ník**. М. Докуліл у цьому випадку виходить з мотивації іменників. Наприклад, назви

čalouník, zvoník, straník можна мотивувати дієсловами *čalounit, zvonit, stranit* або іменниками *čaloun, zvon, strana*, у таких випадках виділяється суфікс **-ík**. Іншою можливістю словотвірного аналізу цих назв є додавання одноразово **-n(-ň)** і до форманту, і до основи і виділяти тут у такому випадку суфікс **-ník**, наприклад, *čaloun-ník, zvon-ník* [Daneš, Dokulil, Kuchař 1967, с. 63].

Дослідник указує також на те, що із суфікса **-ík** розвинувся суфікс **-ník**, тобто первісний його варіант, який став самостійним формантом. Він стверджує, що з формантом **-ník** утворюються назви носія властивості від ад'єктивів на **-ný, -ní**. Автор згадує і про часті випадки, коли агентивні назви не мотивуються віддієслівними іменниками та дієсловами на **-ova (bojovník), -a (zповědník), -í (lichotník), -el-ě (nájezdník)**.

Щодо суфіксів **-ик, -ник** І.І. Ковалик указує, що за допомогою суфікса **-ик** від основ відносних прикметників на **-ов, -ив, -ев** та **-н** утворюються іменники переважно з узагальненим означенням роду діяльності (*водник, кадровик, передовик, сезонник*). Професор зауважує, що в деяких випадках нелегко вирішити, який суфікс виділити у словах: **-ик** чи **-ник**. Він пропонує розрізняти суфікс за допомогою наголосів, оскільки «правило постановки наголосу вказує на те, що слова цього типу потрібно вважати похідними від основ прикметників за допомогою суфікса **-ик**» [Ковалик 1957, с. 37]. Щодо суфікса **-ик/-ник** в атрибутивних назвах осіб, то автор указує, що є всі підстави говорити про наявність суфікса **-ик** у складі атрибутивних назв у сучасних слов'янських мовах. Атрибутивні назви осіб за допомогою суфікса **-ик** утворюються від основ прикметника на **-н-ий**, наприклад, *негідник (негідний), праведник (праведний)* [Ковалик 1957, с. 38].

При виділенні суфікса **-ník** виходимо з мотивації іменника, як це робить М. Докуліл, та дотримуємося критеріїв при виділенні даного суфікса за І.І. Коваликом, описаних вище. Тому що суфікс **-ник** здатний приєднуватися тільки до іменникових та дієслівних основ, і не приєднується до прикметникових, як помилково вважає Я. Горецький. Словацькі дериватологи в атрибутивних назвах осіб, утворених від прикметників на **-n-ý** традиційно виділяють суфікс **-ník**. На противагу їм, І.І. Ковалик у таких випадках виділяє суфікс **-ик**. На нашу думку, аргументи І.І. Ковалика більш переконливі, тому в атрибутивних назвах осіб, утворених від прикметників, і ми виділятимемо суфікс **-ик**.

Суфікс **-ес** як у словацькій, так і в українській мовах часто слугує для творення атрибутивних назв осіб, агентивних та професійних, ідеологічних назв, назв осіб за національною або територіальною ознакою, за місцем проживання. За допомогою суфікса **-ес** утворюються також назви предметів та назви звірів.

Генетично суфікс **-ець** сягає спільнослов'янського суфікса **-ьць**, який, у свою чергу, являє собою фонетичний варіант суфікса **-ьк-** [Бевзенко 1960, с. 112]. А. Мейє засвідчує, що суфікс **-ьсь**

з **-ько** зіграв дуже важливу і різноманітну роль у спільнослов'янській мові та широко представлений у сучасних слов'янських мовах [Meillet 1924, с. 291].

У словацькій мові найбільшу кількість становлять атрибутивні назви осіб, утворені суфіксом **-ес**.

Твірними основами для творення атрибутивних назв осіб словацької мови найчастіше слугують дієприкметники та прикметники. Від подібних твірних основ атрибутивні назви осіб утворюються також в українській мові.

Найбільшу групу утворень із суфіксом **-ес** у словацькій мові становлять атрибутивні назви осіб, утворені від дієприкметників. Це здебільшого назви, які позначають особу за її внутрішніми якостями (*nafukanec, namyslenec, obl'ubened, ošklbanec, romätenec, poplašened, popletened, poškodened, rozmazanec, šialened, usmrkanec, zafúl'aned, zaľubened, zaslepenec, zatratened*). Багато назв, утворених із заперечною часткою **не-** (*nedonosened, nenarodened, nenažranec, neokrôchanec, neotesanec, nepodarenec, nezavätenec*). В українській мові теж наявні віддієприкметникові назви осіб, але їх значно менше (*вихованець, запроданець, обідранець, одцепенець, пристосуванець*).

Агентивні назви осіб словацької мови, утворені від дієприкметників, позначають здебільшого особу за її місцем роботи або видом заняття (*cvičened, ozbrojenec, poslanec, preškolenec, pridelenec, zamestnanec, zriadenec*). В українській мові також наявні подібні назви (*найманець, посланець, призначенець*).

У словацькій мові наявно багато відприкметникових атрибутивних назв осіб. Це назви, які позначають особу за її зовнішнім виглядом (*kostlived, plešived, ryšaved, svalovec, šedived*) та за внутрішніми якостями (*blbec, hrabivec, hrubec, šakomec, lenivec, nadutec, poctivec, smelec, surovec, šťastlived, turac, vášnivec*). Окрім того, наявні атрибутивні назви осіб, утворені від прикметників на **-v-ý**, які, в свою чергу, є похідними від дієслів (*blúznived, hanblived, hašterived, hltavec, mlčanlived, snažived, váhavec, zúrivec, žiarlived, žičlived*), та назви осіб, утворені від прикметників на **-l-ý**, похідних від дієприкметників (*nedbalec, odrodilec, trífalec, vytrvalec, zaostalec, zbabelec, zbludilec, zhyralec, zúfalec, zurvalec*). В українській літературній мові зафіксовано близько 50 відприкметникових атрибутивних назв осіб (*жалісливець, зичливець, лінивець, лукавець, мудрець, ревнивець, сліпець, спесивець*).

Відприкметникових агентивних назв осіб у словацькій мові є всього три. Це назви на позначення особи за її видом заняття (*sporived, umelec, vyslužilec*). В українській мові таких назв осіб не виявлено.

Суфікс **-č/-áč** у словацькій та в українській мовах слугує для творення агентивних та атрибутивних назв осіб, а також для творення назв рослин і тварин. За допомогою цього суфікса утворюються також назви приладів та назви різних предметів.

Походженням суфікс **-č/-áč** сягає праслов'янського періоду. Він утворився внаслідок ускладнен-

ня **-акь-їь** – розширення, в якому **к** перед голосним перднього ряду **ь** перейшов у **č** [Бевзенко 1960, с. 108]. І.І. Ковалик вважає, що іменниковий суфікс **-ач** сформувався на слов'янській мовній території в результаті поєднання елемента **-к** з наступним **-їь (-іо)** та шляхом абсорбції кінцевого **-а** дієслівних основ [Ковалик 1958, с. 53]. П.І. Білоусенко стверджує, що суфікс **-аць** – не єдиний похідний цього типу в праслов'янській мові. Спочатку він мав такий вигляд **-ць (-кь+їь)**, наприклад, *bičь* від *biti*. Однак такі утворення нині трапляються рідко [Білоусенко 1993, с. 46].

Відприкметникових атрибутивних назв осіб у словацькій мові значно менше. Це здебільшого назви, які позначають особу за її зовнішнім виглядом (*bucl'áč, chlpáč, naháč, strapáč, zelenáč*). В українській мові наявні відприкметникові назви осіб типу *багач, кострубач, кудлач, лихач, патlach, смаркач*.

Суфікс **-ák** і у словацькій, і в українській мовах слугує для творення атрибутивних та агентивних назв осіб, ідеологічних назв, а також назв осіб за місцем проживання.

Дослідники по-різному трактують походження суфікса **-ак**. Одні вважають його індоєвропейським архаїзмом, інші (А. Мейє, В. Вондрак) – відносно недавнім утворенням [Білоусенко 1993, с. 34].

За допомогою суфікса **-ák** у словацькій мові найбільше утворено атрибутивних назв осіб. Відприкметникові атрибутивні назви осіб словацької мови позначають здебільшого осіб за їх внутрішніми якостями (*bosák, burlivák, čudák, dobrák, hlupák, hniliak, chytrák, maznák, mizerák, mudrák, podliak, sprosták, ťarbák, tupák, ubožiak, vřivák, zdochliak, zmrzliak*) та рідше – за зовнішнім виглядом людини (*blondiak, červenák, lysák, ryšiak, šmatliak*). В українській мові теж спостерігаються подібні назви осіб (*глупак, добрак, здоров'як, мізерак, мудрак, простак, сліпак*).

Відприкметникових агентивних назв осіб словацької мови у словнику зафіксовано лише 2 – *peřiak, predák*. В українській мові агентивні назви осіб від прикметників не утворюються.

У словацькій мові суфікс **-ák** має два варіанти – **-ак** та **-iak**. Суфікс **-ак** уживається після довгого складу або дифтонга (*jedenástak, piatak, ósmak*) та після приголосного **j** (*nabijak, zabijak*). У назвах типу *hlupák, belák* відбувається скорочення кореневого довгого голосного – *biely, hlúpy*. Ш. Пец'яр зазначає, що варіативність суфікса **-ák** спричиняє інтерференція двох відмінних мовних (фонологічних) структур із наявністю дифтонгу **ia** та м'яких фонем **п – њ, l – ĺ** та без дифтонгу **ia** та м'яких фонем **п, ĺ**, наприклад, *fufnák – fufniak, chrchlák – chrchliak* [Peciar 1968, с. 14].

Суфікс **-iak** уживається після м'яких приголосних **ĺ** (*hniliak, podliak, řušliak, zmrzliak*), **њ** (*fufniak, krchniak, řušniak*), **č** (*bl'ačiak, mraučiak*), **ř** (*peřiak, ryřiak*). Деякі м'які приголосні виникають у результаті чергувань **k/č** (*rok – ročiak*), **h/ř** (*ubohý – ubožiak*). В українській мові суфікс **-як** уживається після **в** (*здоров'як, мертвяк*), **д** (*гордяк*), **л'** (*мерзляк, пошляк, хирляк*), **н'** (*бідняк, злидняк*), **р'** (*до-*

бряк, моряк, хитряк), т' (холостяк), с' (босяк).

Суфікс **-ік** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення атрибутивних і агентивних назв та назв предметів.

Суфікс **-ик** походженням спільнослов'янський. Однак давні слов'янські пам'ятки засвідчують лише поодинокі утворення, в яких виступає цей суфікс у чистому вигляді (*старикъ, златикъ*). Здебільшого ж за допомогою суфікса **-икъ** творилися особові назви від прикметникових основ на **-ьн-** [Бевзенко 1960, с. 110].

За допомогою суфікса **-ік** у словацькій мові утворено найбільше атрибутивних та трохи менше агентивних назв осіб. Найбільше (понад 100) атрибутивних назв осіб у словацькій мові утворюється від прикметників на **-п-ý**. Здебільшого це назви, які позначають осіб за їх внутрішніми якостями (*chlipník, falošník, labužník, ľahostajník, lakotník, malicherník, maškrtník, ohavník, pahlník, příživník, rozkošník, roztopašník, samopašník, smrtelník, zlošník, zmyselník*). Багато таких назв осіб утворено від прикметників із префіксом **не-** (*nehodník, nemravník, nenásytník, nenávistník, neposedník, neposlušník, nerestník, neslušník, nespratník, nešikovník, nešťastník, neverník*). Від основ прикметників утворено декілька назв типу *mladík*. В українській мові від прикметників на **-н-ий** також утворено чималу кількість атрибутивних назв осіб за внутрішніми якостями або зовнішніми ознаками (*невдатник, негідник, праведник, розпусник*). Від основ прикметників утворюються назви осіб типу *молодик, новик, хитрик*.

У словацькій мові також наявні атрибутивні назви осіб, утворені від дієприкметників на **-л-ý** (*odpadlík, prebehlík, spustlík, ubehlík, uprchlík, usadlík, zvrhlík*). Однак від дієприкметників цього типу нові назви у словацькій мові уже не утворюються.

Відприкметникові агентивні назви осіб у словацькій – це здебільшого назви осіб за професією або родом діяльності (*divadelník, kormidelník, náhradník, povereník, přísazník, příslušník, stoličník, súkromník*). В українській мові також наявні подібні назви осіб (*водник, очник, пиріжжик, сезонник, транспортник*).

Суфікс **-ош** у словацькій мові слугує для творення атрибутивних назв осіб і меншою мірою – агентивних. Дослідники вважають, що суфікс **-ош** походить з угорської мови, оскільки серед іменників на **-ош** багато слів з угорськими основами [Білоусенко 1993, с. 158]. В українській мові їх особливо багато в закарпатських говорах. П.І. Білоусенко стверджує, що суфікс **-ош** приєднується як до угорських основ, так і до слов'янських [Білоусенко 1993, с. 158]. В.В. Німчук відзначає, що велика частина слів на **-ош**, **-аш** мають еквіваленти з іншими суфіксами, наприклад, *орендаш* і *орендар*, *кращош* і *злодій*. Бувають випадки, коли слово в угорській мові має суфікс **-ош**, а в українській **-аш** [Німчук 1955, с. 178].

Відприкметникові атрибутивні назви із суфіксом **-ош** у словацькій мові позначають здебільшого

особу за її внутрішніми якостями та рисами характеру (*hladoš, hniloš, hrdoš, junioš, kypťoš, srdoš*).

Суфікс **-аň** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення атрибутивних назв осіб.

Походженням суфікс **-аň** праслов'янський, він утворився внаслідок розширення іменників з **а-**основами формантом **-пъ** у період балтослов'янської єдності [Білоусенко 1993, с. 52].

Відприкметникові атрибутивні назви осіб із суфіксом **-аň** у словацькій мові характеризують особу за її зовнішнім виглядом (*beláň, čaptáň, dlháň, hlucháň, holáň, hrdáň, chlpaň, kriváň, krpáň, krutáň, mrzkáň, peháň, plecháň, rapáň, slepáň, škuláň, skupáň, štrbáň, strapáň, sucháň, tupáň*). Подібні назви осіб наявні і в українській мові, але їх значно менше (*здоровань, кудлань, патлань, цибань, щербань*) [BTC СУМ].

Окрім того, атрибутивні назви осіб типу *brucháň, fuzáň, hrbáň* можуть мотивуватися як іменником, так і прикметником на **-at-ý**: *brucháň* – „kto má veľké brucho alebo kto je bruchatý“, *hrbáň* – „kto má hrb alebo kto je hrbatý“ [KSSJ].

У словацькій мові також наявні омонімічні атрибутивні назви осіб. Назва як *hlucháň* позначає назву особи у значенні „глухий“ та назву птаха „глухар“, *okáň* позначає назву особи „оката людина“ та назву метелика «сатурнія» [KSSJ].

Суфікс **-к-о** і у словацькій, і в українській мові слугує для творення атрибутивних назв осіб. За допомогою цього суфікса утворюються також здрібнілі назви.

Давньосхіднослов'янські суфікси **-ько**, **-ько** продовжують праслов'янські **-ько**, **-ько**, які внаслідок занепаду зредукованих у слабкій позиції збіглися в одному форманті **-ко**. У свою чергу, суфікс **-ько** утворився від **-ь-ко**. Спочатку **-ко** приєднувався до **-и-**основ, де від звичайних слів утворилися здрібнілі слова. Суфікс **-ько** теж було абстраговано, але з утворень від **-і-**основ [Білоусенко 1993, с. 35].

Відприкметникові назви у словацькій мові за допомогою суфікса **-к-о** позначають осіб за їх зовнішнім виглядом (*belko, brčko, bucko, tučko*). В українській мові є назви осіб типу *безитанько*.

Суфікс **-ај** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення атрибутивних назв осіб.

Як зазначає Ф. Славський, суфікс **-ај** – праслов'янський. Початкове **-а-** у суфікса **-а-јь** виабстрагувалося з дієслів на **-a-ti** або з іменників на **-a** [Sławski 1974, с. 88]. За словами П.І. Білоусенка, в українській мові основні фіксації утворень із суфіксом **-ај** припадають на XIX – поч. XX ст., тобто підвищення активності суфікса відбулося в новій українській мові [Білоусенко 1993, с. 153].

Відприкметникові назви осіб у словацькій мові позначають особу за її зовнішнім виглядом (*bumbaj*). В українській мові є назви осіб типу *коротай, кудлай, патлай*.

Суфікс **-ок** як у словацькій, так і в українській мові слугує для творення атрибутивних та агентивних назв осіб. За допомогою цього суфікса утворюються також демінутивні назви осіб та назви предметів.

Суфікс **-ok** продовжує праслов'янський суфікс **-окъ** (з і.-с.-ко-). Початковий **-о-** належав спочатку твірним основам. У праслов'янський період суфікс **-окъ** засвідчений слабо. Єдине праслов'янське слово, яке надійно можна реконструювати, – це *sъvѣdokъ* – „свідок“ від *sъvѣdeti* – „відати, знати щось добре“ [Wojtyła-Swiersowka 1974, с. 80].

Відприкметникові назви із суфіксом **-ok** у словацькій мові характеризують особу за її зовнішнім виглядом (*fajrnok, ostarok, parobok, zákropok*). В українській мові П.І. Білоусенко вказує на наявність назв осіб типу *веселок, оклецьок* [Білоусенко 1993, с. 80].

Суфікс **-an** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення атрибутивних назв осіб та назв осіб із підсиленням негативним відтінком.

Походженням суфікс **-an** – це праслов'янський суфікс **-anъ**, який утворився внаслідок розширення іменників з а-основами формантом **-nъ** у період балто-слов'янської єдності [Білоусенко 1993, с. 52].

Відприкметникові назви осіб із суфіксом **-an** у словацькій мові характеризують людину за її внутрішніми якостями, здебільшого негативними (*oplan, posran, velikan, zasran*). В українській мові П.І. Білоусенко фіксує назви осіб типу *безуман, великан, глушан, молодан* [Білоусенко 1993, с. 137].

Суфікс **-ŭŋ** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення атрибутивних та агентивних назв осіб.

Давньосхіднослов'янський суфікс **-unъ** продовжує праслов'янський **-unъ**, який сягає до балто-слов'янських утворень [Білоусенко 1993, с. 49]. Як засвідчує Ф. Славський, суфікс **-ŭŋ** виник у результаті нарощення структурного **-jъ** на суфікс **-unъ** [Sławski 1974, с. 135]. У праслов'янській мові за допомогою цього суфікса утворювалися переважно *nomina agentis* [Білоусенко 1993, с. 49].

Відприкметникові атрибутивні назви осіб у словацькій мові характеризують людей за їх внутрішніми якостями (*krikl'ŭŋ, škrekl'ŭŋ, strap'ŭŋ, vreskl'ŭŋ*). В українській мові подібні назви характеризують особу за її зовнішнім виглядом (*коротун, лисун, старун, товстун*) і за характерною поведінкою або характером (*добрун, лхун, моторун*) [Білоусенко 1993, с. 135].

Суфікс **-ŭch** як у словацькій, так і в українських мовах слугує для творення атрибутивних та агентивних назв осіб.

Походженням суфікс **-uchъ** праслов'янський, але генеза його поки що остаточно не з'ясована. У праслов'янській мові він творив відприкметникові атрибутивні іменники, відіменникові назви осіб, а також назви предметів та віддієслівні агентивні назви [Білоусенко 1993, с. 58].

Відприкметникові назви осіб із суфіксом **-ŭch** у словацькій мові характеризують особу за її зовнішнім виглядом (*mlad'ŭch, star'ŭch, strap'ŭch, svät'ŭch*). В українській мові наявні назви осіб типу *лінух, старух, упертюх*.

Суфікс **-aš** як у словацькій, так і в українській мовах слугує для творення атрибутивних та агентивних назв осіб.

У праслов'янський період формант **-aš** уживався для творення, насамперед, усічених особових імен та експресивних відіменникових дериватів. Цей суфікс виник у результаті нашарування секундарного структурального **-jo** (<**-io**) на а-основі з суфіксом **-cho** (**-aš** <**-*axio**) [Білоусенко 1993, с. 158]. Дослідники також вважають, що суфікс **-aš** виабстрагувався із лексичних мадяризмів на **-ac, -oc** і став уживатися для творення своїх слів [Лизанець 1969, с. 14]. Суфікс **-aš** приєднується як до угорських, так і до слов'янських основ [Білоусенко 1993, с. 158].

Відприкметникові атрибутивні назви словацької мови характеризують особу за її внутрішніми якостями (*velikáš* «людина, котра хвора на манію величі») [KSSJ]. В українській мові наявні атрибутивні назви осіб типу *білаш, сиваш*.

Суфікс **-och** у словацькій мові слугує для творення атрибутивних назв осіб. В українській мові атрибутивних назв осіб із суфіксом **-och** не виявлено.

Походженням суфікс **-och** праслов'янський. За свідченням Ф. Славського, у він слугував для творення передусім атрибутивних та агентивних назв осіб у західних слов'янських мовах [Sławski 1974, с. 73].

У словацькій мові засвідчено 6 атрибутивних назв осіб, утворених суфіксом **-och**. Твірними основами таких назв виступають прикметники.

Відприкметникові атрибутивні назви із суфіксом **-och** характеризують особу за її внутрішніми якостями або поведінкою (*divoch, leňoch, slaboch*) та за її зовнішнім виглядом (*beloch, černoč, mladoč*).

Суфікс **-oň** у словацькій мові слугує для творення атрибутивних назв осіб. В українській мові подібних назв осіб із суфіксом **-oň** не виявлено.

Як зазначає Ф. Славський, суфікс **-oň** продуктивний у західних слов'янських мовах. Тут він утворює переважно атрибутивні назви та експресивні *nomina agentis* [Sławski 1974, с. 133].

Відприкметникові назви із суфіксом **-oň** характеризують особу за її зовнішнім виглядом (*beloň, mladoň, sivoň, vŝivoň*).

Суфікс **-as** у словацькій мові слугує для творення атрибутивних назв осіб. В українській мові за допомогою цього суфікса утворюються і атрибутивні, і агентивні назви осіб.

Як зазначає П.І. Білоусенко, суфікс **-ac** творить експресивні назви людей в окремих слов'янських мовах [Білоусенко 1993, с. 161].

Словники словацької мови фіксують 4 атрибутивні назви осіб, утворені суфіксом **-as**. В українській мові також небагато утворень з цим суфіксом від різних частин мови.

Від прикметника у словацькій мові утворені назви осіб, як *bibas, tamľas*. В українській мові П.І. Білоусенко вказує на відприкметникові назви осіб, як *бридас, дурнас, сленас* [Білоусенко 1993, с. 161]. Г.В. Шумицька у північнолемківських діалектах зафіксувала іменник *рудас* [Шумицька 2001, с. 6].

Суфікс **-iš** у словацькій мові слугує для тво-

рення атрибутивних та агентивних назв осіб. В українській мові їм відповідають утворення із суфіксом **-иш**.

Знаний у діалектах праслов'янської мови суфікс **-ушь** утворився так само, як **-ушь** від **-учь**. У дописемні часи найчастіше він творив атрибутивні імена від прикметників [Sławski 1974, I, с. 81].

Відприкметникові атрибутивні назви характеризують особу за її зовнішніми ознаками (*bugriš, kratiš*). Для української мови, за П.І. Білоусенком, характерні такі назви осіб, як *гладиш, чорниш* [Білоусенко 1993, с. 160].

Висновки. Отже, словотвірний аналіз особових назв сучасної словацької мови в зіставленні з відповідними групами мови української показує, що в обох мовах для творення відприкметникових атрибутивних та агентивних назв осіб протягом століть використовуються переважно тотожні способи та засоби праслов'янського походження, що забезпечувало близькість зіставлюваних мов.

Відприкметникові назви осіб в обох мовах утворюються переважно суфіксальним способом, що підтверджує його провідну роль у творенні цієї

групи лексики. Найпродуктивнішими в обох мовах є суфікси **-ik/-ик, -ák/-ак, -ec/-ець**, які формують основний масив відприкметникових назв осіб, передусім атрибутивного типу. У словацькій мові кількісно переважають відприкметникові деривати, особливо з суфіксами **-ik, -ec, -ák**, що активно утворюють назви осіб за внутрішніми якостями та зовнішніми ознаками. В українській мові відприкметникові назви осіб представлені меншою кількістю, причому вони майже виключно мають атрибутивне значення; агентивні утворення від прикметників практично відсутні. Для словацької мови характерна більша різноманітність суфіксів (зокрема **-och, -oň**), які не мають відповідників в українській, що свідчить про ширшу словотвірну варіативність. Частина суфіксів (наприклад, **-oň, -áň**) демонструє вплив іншомовних чинників (зокрема угорської мови), що особливо помітно в регіональних різновидах.

Загалом відприкметникові назви осіб в обох мовах мають спільну слов'янську основу, однак відрізняються рівнем продуктивності, набором словотвірних засобів і семантичним розподілом, що відображає специфіку розвитку кожної мови.

Література

19. Бевзенко С.П. Исторична морфологія української мови. Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород: Вид-во Ужгород. ун-ту, 1960. 416 с.
20. Білоусенко П.І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). Київ: КДПІ, 1993. 215 с.
21. Ковалик І.І. Питання слов'янського іменникового словотвору. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1958. 153 с.
22. Ковалик І.І. Питання іменникового словотвору східнослов'янських мов у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. Книга 2. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1957. 55 с.
23. Лизанець П.М. До питання українсько- (раніше східнослов'янсько-) угорських мовних взаємовпливів у галузі словотвору. *Питання словотвору східнослов'янських мов*. Київ: Наука, 1969. С. 14–15.
24. Німчук В.В. Спостереження над словотвором іменника в говірці села Довге Іршавського району. *Наукові записки Ужгородського університету. Діалектологічний збірник*. Т. XIV, 1955. С. 169–192.
25. Шумицька Г.В. Словотвір апелятивних іменників у північнолемківських говірках української мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 2001. 19 с.
26. Daneš Fr., Dokulil M., Kuchař J. Tvoření slov v češtině. 2. Odvodzování podstatných mien. Praha: Academia ČSAV, 1967. 780 s.
27. Horecký J. Slovtvorná sústava slovenčiny. Bratislava: SAV, 1959. 218 s.
28. Meillet A. Le slave commun. Paris, 1924. 448 p.
29. Peciar Š. Kvantita substantív na -ák/-iak/-ak. *Slovenská reč*, 1968, № 1. S. 7–15.
30. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. Słownik prasłowiański: w 3 T. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1974–1979.
31. Wojtyła-Swiersowska M. Prasłowiańskie nomen agentis. Warszawa – Kraków – Gdańsk: PAN, 1974. 159 s.

Джерела

- ВТС СУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ – Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 1440 с.
- KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka. 3 vyd. Bratislava: Veda SAV, 1997. 944 s.

References

1. Bevzenko S.P. (1960) Istorychna morfologia ukrainskoi movy. Narysy iz slovozmyny ta slovtvoru [Historical Morphology of the Ukrainian Language. Essays on Inflection and Word Formation]. Uzhhorod: Vyd-vo Uzhhorod. un-tu. 416 s. [in Ukrainian].
2. Bilousenko P.I. (1993) Istoriia sufikalnoii systemy ukrainskoho imennyka (nazvy osib cholovichooho rodu) [History of the Suffixal System of the Ukrainian Noun (Masculine Personal Nouns)]. Kyiv: KDPI. 215 s. [in Ukrainian].
3. Kovalyk I.I. (1958) Pytannia slovianskoho imennykovoho slovtvoru [Issues of Slavic Nominal Word Formation]. Lviv: Vyd-vo Lviv. un-tu. 153 s. [in Ukrainian].
4. Kovalyk I.I. (1957) Pytannia imennykovoho slovtvoru schidnoslovianskykh mov u porivnianni z insh-

ymy slovianskymy movamy [Issues of Noun Word Formation in the East Slavic Languages in Comparison with Other Slavic Languages]. Khyha 2. Lviv: Vyd-vo Lviv. un-tu. 55. s. [in Ukrainian].

5. Lyzanets P.M. (1969) Do pytannia ukraïnsko (ranishe schidnosloviansko-) uhorskykh movnykh vzaiemoplyviv v haluzi slovtvoru [On the Question of Ukrainian (Earlier East Slavic)–Hungarian Linguistic Interactions in the Field of Word Formation]. *Pytannia slovtvoru schidnoslovianskykh mov*. Kyiv: Nauka. S. 14–15 [in Ukrainian].

6. Nimchuk V.V. (1955) Sposterezhennia nad slovtvorom imennyka v hovritsi sela Dovhe Irshavskoho raionu [Observations on Noun Word Formation in the Dialect of the Village of Dovhe, Irshava District]. *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu. Dialektolohichniy zbirnyk*. T. XIV.S. 169–192 [in Ukrainian].

7. Shumytska H.V. (2001) Slovtvir apeliatyvnykh imennykiv u pivnichnolemkiivskykh hovirkakh ukraïnskoi movy: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [Word Formation of Appellative Nouns in the North Lemko Dialects of the Ukrainian Language: Abstract of the Dissertation... Candidate of Philological Sciences]. Uzhhorod. 19 s. [in Ukrainian].

8. Horecký J. (1959) Slovtvorná sústava slovenčiny. [Derivational System of the Slovak Language]. Bratislava: SAV, 218 s. [in Slovak].

9. Meillet A. (1924) *Le slave commun [Common Slavic]*. Paris, 1924. 448 p. [in French].

10. Peciar Š. (1968) Kvantita substantív na -ák/-iak/-ak [Quantity (Vowel Length) in Nouns Ending in -ák/-iak/-ak]. *Slovenská reč*, 1968, № 1. S. 7–15 [in Slovak].

11. Sławski F. (1974–1979) Zarys słówtwórstwa prasłowianskiego. Słownik prasłowianski: w 3 T. [Outline of Proto-Slavic Word Formation. Proto-Slavic Dictionary: in 3 Volumes]. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk [in Polish].

12. Daneš Fr., Dokulil M., Kuchař J. (1967) Tvoření slov v češtině. 2. Odvodzování podstatných mien [Word Formation in Czech. 2. Derivation of Nouns]. Praha: Academia ČSAV. 780 s. [in Czech].

13. Wojtyła-Swiersowska M. Prasłowiańskie nomen agentis [Proto-Slavic Nomen Agentis]. Warszawa – Kraków – Gdańsk: PAN, 1974. 159 s. [in Polish].

Sources

VTS SUM – Velykyj tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / Uklad. i hol. red. V.T. Busel. Kyiv – Irpin: VTF Perun, 2001. 1440 s. [in Ukrainian].

KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka [Short Dictionary of the Slovak Language]. 3 vyd. Bratislava: Veda SAV, 1997. 944 s. [in Slovak].

WORD-FORMATION FEATURES OF DENOMINAL ADJECTIVE-DERIVED PERSONAL NOUNS IN THE SLOVAK AND UKRAINIAN LANGUAGES

Abstract. The article is devoted to the analysis of word-formation features of personal nouns derived from adjectives in the Ukrainian and Slovak languages from a comparative perspective. The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive investigation of derivational processes in related Slavic languages and the identification of common and distinctive features in the formation of this lexical group. The aim of the research is to identify the main word-formation models of adjective-derived personal nouns, to characterize their semantic structure, and to establish typological patterns in both languages.

The study employs descriptive, statistical, and word-formation methods, which made it possible to systematize the linguistic material and determine the productivity of particular formants. Special attention is paid to suffixation as the principal means of forming adjective-derived derivatives. The functioning of the most frequent suffixes (-ík/-ик, -ák/-ак, -ec/-ець, -áč/-ач, etc.) is analyzed, and their role in the formation of attributive and agentive personal nouns is established.

It has been found that in both languages attributive personal nouns prevail, characterizing individuals by their internal qualities or external features, whereas agentive formations derived from adjectives are limited, especially in Ukrainian. The Slovak language demonstrates a greater number and diversity of such derivatives, higher productivity of word-formation models, and the presence of specific suffixes. At the same time, Ukrainian shows certain restrictions in forming such nouns and a predominance of attributive semantics.

The study reveals both a Common Slavic basis of adjective-derived word formation and language-specific features manifested in differences in suffix productivity, the structure of derivatives, and their functioning. The results can be used in further comparative and typological studies of Slavic languages.

Keywords: adjective-derived word formation, attributive personal nouns, agentive personal nouns, suffix, word-formation model.

© Буднікова Л., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.04.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.05.2026

Дата публікації: 31.05.2026

Лєся Буднікова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; lesya.budnikova@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5964-1019>

Lesia Budnikova – Candidate of Philology, Associate Professor of the Slovak Filology Department of Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; lesya.budnikova@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5964-1019>